

KENDER — SZILVA — SZERELEM.

Irta: Erdős Jenő

I.

KENDER — szilva — szerelem : e látszólag nem együvé tartozó fogalmak csak városi polgár-életünkben esnek távol egymástól.

De századokkal ezelőtt az ecsedi láp őskori vízrengetegében, — a Kraszna-közön, a Szamos és Tur óriás kiöntései mentén, egy primitívebb életrendben, mindig együtt jelent meg a magyarság legősibb foglalkozása, a kendertermelés és annak egyes mozzanatai körül a szerelem. A nedvdús ártereken maguktól termő szilva-erdők hasznos gyümölcsének kifőzése, a lekvárkavarás pedig alkalmat adott a fiatalság egymásratalálásának. Nem kell itt homéroszi példákra, pásztorkodó görög királyfiakra és patakban mosogató királyleányokra gondolnunk, hogy meglássuk, miként keretezik az ősi foglalkozások a szerelmi életet — ezer és ezer példát nyújt arra a halhatatlan magyar népmesekincs, meg a nép élete az ecsedi láp mellett ezer esztendővel ezelőtt éppen úgy, mint ezer esztendő elmúltával. Amikor még Szatmármegye 60.000 holdját borította a láp fantasztikus összövevénye, s amikor már a lecsapolás után egy kis beltenger száradt ki a halak és az ember alól.

A magyar tájhoz kapcsolódó művelődéstörténeti tény az az ecsedi-lápi vízi kultúra, mely a lápi szabadnépeknek nemcsak ételmet, de ruhát is szolgáltatott. Ez a ruházat kizárólag vászonból készült, — a kiterjedt kendertermelés jóvoltából, — a feldolgozás őshazai módszereivel.

II.

A szerelem akkor kezdi tarkítani a kenderfeldolgozás hosszadalmas munkáját, amikor a kendert már fel is «nyútték» és a láp, vagy a kiszáritás után a folyók holtágaiban már el is áztatták. A kévék rostja 4—5 napig ázik a pocsolyás vízben, amikor «látóért» kell menni a harmadik-negyedik falu határában fekvő Holt-Szamoshoz. Rendesen az eladó leány dolga ez s ha udvarlója észreveszi, vagy különösen, ha erre felszólítást kap : illik elkísérnie. Ez udvariassági aktus : neki kell a piócás vízből az ázó kendercsomóból mustrát, kitűnő magyar szóval : *látót* venni. A látót otthon eltörik és a keletkező «próbaszösz»-ből következtetni tudnak, mikor lehet az egészet «kivetni» a vízből.

Hogy a kenderfeldolgozás milyen ősi foglalkozásunk — az is mutatja, hogy e munkakörhöz még ma is annyi kaláka-alkalom fűződik ! Pedig a régi parasztközösség mindinkább bomlik s vele a kaláka, az együttes összefogás és egymáson segítés lassan kimegy a divatból. — Már magát a «kendervetést» is kalákaszerűen végzik : fiúk, leányok, szekeres menete vonul ki a morotvához. Kint nagy a visongás, — a nyártól-nyárig kiéhezett piócák mohón tapadnak a leányok fehér lábikráiba : — legények feladata, bátran leszaggatni. A pocsolyás kévét addig fürdetik, öblögetik, míg habfehér nem lesz elmállott rostjuk. A «kivetés» befejeztével a hajdan ragyogó bársony zöld ázott kendert sátor-szerűen kitergetik a napra száradni — de már krétafehéren, mintha hajdani

magának csak a vizisírból kiszállt kísértete lenne és hozzálátnak falatozni. A parti galéria-erdők hatalmas nyárfái és füzesei hűsében jól esik a házi készítésű szilva-pálinka melegítése és a füstölt-szalonna. A nők didergést tettetnek, különben nem illenék inniok: ez maga is tréfacsináló alkalom.

A férfiak teljes kizárásával történik otthon a kiszáradt kender eltörése. Ki-ki összehívja a maga jóemberét, hozzátartozóját, szomszédját, — a gazdagabbak felesmunkásaikat — s csattog a «kendertörő», őshazi primitív szerzőm, csattog az asszonyi nyelveken a friss pletyka és a jókedv. Ilyenkor nyár derekán minden udvaron török a kender csontja pozdorjává, száll nyomán a por és emberi torkoktól hangos falvak felett a kánikulai ég fülledt, ködös-kék ege domborul.

III.

A «törés» hangos munkája alatt csendben érik a szilvások napos nyugalomában, az árterek gyümölcsöseiben, az évszázados lankákon, a szilva. Ráncondsodik kék bőre, akár a szilvacsősz aggastyánoké, akik augusztus eleje után nem a falulakók többé: a fiatal és forró faluból valósággal a szemlélődés «szenthegyére» vonulnak. Az öreg szilvásokban szedeketik elmuló életük emlékeit és a hulló gyümölcsöt, sárgult vesszőt vágnak a füzesekben aszalót fenni. Odvas diófa százéves terebélye alatt ütik fel kunyhóikat és elébe tűzhelyet ásnak a pázsitba: rajta szárítgatnak lassú parázson hulló szilvákat, hulló almát — *éjjel-nappal*. Az életből és a munkából lassan kikopó öregek megindítóan furcsa birodalma ilyenkor a lankás. Az aszalókat a szomszédok egymás mellé építik, hogy a hosszú éjszakákon segíthessenek egymáson s ha egyikük elbóbiskolt — örködhessen a másik.

De a kendertörés után bezzeg «betör» a falu az öregek csendes birodalmába, gyerekek, leányok, fiúk, asszonyok és férfiak hada jön rudakkal és kosarakkal felfegyverkezve szilvát verni. A gyermekek, mint fürge mókusok raja, lepik el a fákat, rázzák, verik az ágakat s odalent a sűrűn hulló gyümölcsöt teknőbbe és kosarakba szedik — a pázsitba katlant ásnak és mindjárt helyben megkezdi a lekvárfőzést.

A szilvaveréshez egy rendkívül érdekes művelődés- és vallástörténeti hagyomány emléke kapcsolódik. Régen a református prédikátorok kongruájához tartozott a szilvafák terméséből «egy rázintás, két koppintás» — azaz a tiszteletes úr saját igehirdető és ároni áldást osztogató kezével megragadhatta a fát — egyszer teljes erejéből megrázhatta s kétszer csizmája patkós sarkával belerúghatott: amennyi lehullt, annyi volt az övé. Micsoda megragadó bibliai szegénysége a korai protestantizmusnak! A prédikátor, akinek a tizedik kereszt búza, hat boglya lápi széna, szekér fa és kőből búza, meg «egy rázintás, két koppintás» szilva a fizetsége; a debreceni Kollégiumból kiküldött publicus (segédtanító) praeceptor, aki sorfőzésen él és «vakációs csirkét» kap tanítványai után, — ő-testamentomi szegénységű lévíták és kántorok — ezeken a különös alakokon tudjuk lemérni a XVI. és XVII. századi protestantizmus erejét és hatását. Itt az cesedi lóp szívében, éppúgy, mint a kálvinista Rómában. Így tartották a lápiak a debreceni Kollégium tanulóit hallal és csikkal s így keletkezett valósággal a Bodrogrköz zombokjain a sárospataki főiskola — szerves kapcsolatban Nyugattal is, — egy állandó szellemi csereviszonyban a protestáns egyetemekkel.

Parasztság és középosztály, népbe gyökerezett magyarság és magas műveltség, őstermelés és szellemi munka, társadalmi és szellemi demokrácia,

remek szintézise így született az apró szatmári falvak lankái alatt. Ma már a prédikátorok utódai nem igen járnak el a szilvaszedés és lekvárfőzők epikus zamatú alkalmaira, — még kevésbé kapnak tizedet a dörzsölőkön a jól kitaposott puha kender-szöszből.

IV.

A «dörzsölő» ma is a lekvárkavaró után és azzal egyidőben folyik. Ez már a fiatalok dolga. Alig, hogy esteledik : innen is, onnan is felhallatszik a faluban a fadörzsölő ázsiai szerszámjának nosztalgikus, furcsán átható nyikorogása, s kiki odamegy, ahol érzelmileg érdekelve van s választottjával találkozhatnak. — A gazdasszonyok azonban inkább saját házukhoz hívják össze a fiatalokat, az eperfa alá két kecskelébra támasztott létránál, egymással szemben gyúrják, tapossák a leányok mezítlábbal az érdes rostú kenderszálat s puhábbra készítik, mint az idomtalan alakú és nehézkes fadörzsölő. Így a háziasszonynak sem kerül sok gondjába a kalákások ellátása, munka végeztével ott helyben elkinálgathatja a túrosbélest és a búzával erő körtét.

V.

A legények rozmaringos kalapja most a tükör szegire kerül és ott pihen egészen november elejéig — amíg a «fehércselédek» a fonáshoz elő nem készülnek.

«Szöszhúzáskor» a heves nyárvégi meleg a hűvös istállóba szorítja őket — inkvizíciós szerszámhoz hasonló vasfogas gerebeneikkel. Ez a munka a fiatalokat *személyükben* kizárja. De annál több szó esik *róluk*. Az öreg «szósok» itt boronálják össze, avagy szólják szét őket — a szerint, hogy milyen viselkedést tanusítottak a nyári udvarlási alkalmakon. De jó «szószólási» anyag a gazdaasszonyok magatartása is, a nyári munka dandárja idején, aratásnál, amikor a 6—8 kilométeres határba kell ebédet hordaniok. A férfiak itt — mint már a közeli Hajduságban is — nem főznek maguknak a mezőn s az ételhordás nem kis munkáján kívül a férfinélküli háztájon is az asszonyra vár minden teendő.

VI.

A legények pörge kiskalapja a november elejével meginduló *fonók* alkalomával kerül csak igazán új szolgálatba. A kemény nyári munka és az őszi betakarítás után végre a kenderfeldolgozás leghosszasabb mozzanata, a szerelemmel kapcsolatos és tartós udvarlási alkalmat adó, novembertől februárig húzódó fonó. A lányok szép faragott guzsalyon, tenyéryi széles szalagokkal jelennek meg a kalákában — már ki, milyet érdemelt nyári viselkedése alapján udvarlójától. Csupa móka és jókedv itt minden ; mint véget nem érő pántlika — nóta-nóta után bomlik a friss torkokból. A fonó a népdal egyik kútforrása. A közönség stílus-szokása itt alakítja át az egyéni kezdeményezést — és a beszüremelő városi műdalokat. Vége nincs a szellemes, rendezen szerelemmel kapcsolatos tréfáknak, pattogó rípoztoknak s olykor az orsó-kiváltás körül egy kis villanyozó dulakodás is keletkezhetik. A szerelmi babona-kör megannyi hiedelme fűződik a fonáshoz : annak a leánynak, aki magasra kötötte guzsalyán a szösz, nem akad ura ! Ha férjes asszony nem tekeri orsója karikájáig a fonalat, azonnal lecsapnak rá : na, tán nem szereti élete párját? — Minden leány kíváncsi, mikor megy férjhez : egy kis szösz-

gombócot meggyújtva feldobnak s ha fent elég : még *abban* az évben, — ha égvé hull le : csak a *következőben* jelentkezik kérő. Erre aztán a kíváncsiság mindenkin eluralkodik, általánosan félbehagyják a fonást és szöszből három bábút csinálnak. A két szélső neve «pap» meg «kántor», — a kiválasztott két legényt jelképezik, — a középső a leány. Az egyik szélsőt most meggyújtják s amelyikről a láng rákap a «leányra» : az a legény szereti. A leány bábúja nem gyúl meg? Egyik se szereti.

Aztán, ha ilyenkor felhangzik az ablak alatt a téli utcáról a farsangolók hujjogása : gyorsan helyre ül ki-ki s feszült figyelemmel nézik a belépő maskarákat. Kifordított kucsmákban és ködmönökben — vagy halálnak, cigánynak, rózsasándornak, sánta ördögnek és leánynak öltözve vonul be a különös társaság. Elváltotzatott hangon badar tréfákat, sefüle-sefarka jelene- teket játszanak el : valósággal commedia del arte-ja ez a falunak.

A farsangolás ősi szokása ma már bizonyos udvarlási értelmezést is kapott : kit-kit a szeretője öltöztet fel saját legszebb ruhájába s akinek nincs, az anyjának könyörög, persze az öregek már hamar beleúnnak az ilyesmibe és kijelentik : aki farsangolni akar, fiam, kerítsen magának gyorsan szeretőt. — A tiltott szeretőknek egyenes jóalkalom a farsangolás az érintkezésre, mert a fiú az arcát borító kendőt arra a leányra nyugodtan ráemelheti, akivel beszélni akar — ez nem illetlenség — sőt a kendő leple alatt, szabadosabb helyen, csókot is lehet váltani ; «farsangos képiben» még tiltott kedvese házához is bemehet a legény s a kikíséréskor az ajtóban, — nem tudhatják a szülők — ki marad hátra pár búcsúszót váltani a házileánnyal. Ha a «pár szó» kissé hosszúra nyúlik — akkor sem lehet tenni ellene, mert vendégek jelenlétében flagrns illemszabály-sértés kikiabálni az eladó után. Ilyenkor sosem hangzik el az egyébként elég gyakori figyelmeztetés : leányom, ne vigyek ki egy székelt?

A farsangolás ősi szokása lassan elmarad. A közbiztonsági szervek rosszsalása mellett megy, — ahol még megy. — Az udvarló, virtuskodó tevékenykedésű fiatalság általában gyakran találja szemben magát a rend hivatott őreivel. — Farsangoláskor ugyanis olykor lábakél a sötét pitvarokból a szabad kéményben füstölődő kolbászszalagnak és sódaroknak. Elemelni virtus-féle hagyomány. Amelyik házban persze nem respektálják eléggé a «régí módit» — nyugodtan csendőrkézre adják az ilyen virtuskodókat.

VII.

Húshagyó kedd és hamvazó szerda vet véget a farsangnak és körülbelül a fonásnak is, ezután már csak a *szövés* kemény munkája van hátra.

A csinos láncokba szedett fonalkötegeket leszedik a gerendáról és finom meszes-fahamuvel felteszik, egy óriási kádban, szapulni. A hamu lúgos levében kapja meg a fonal a végső puhaságát és sárgás-fehér színét.

A fonaltorra ismét csapatosan jelennek meg. Hatalmas csákányokkal a «házasemberek» nyitják meg a menetet — utánuk dézsákkal a nők és a gyermekek. A folyón vagy a befagyott tavon ferge csákánycsapásokkal elkészül a lék s a «farkasordító» hidegben szaporán licseg-locsog a vízben a fonal, hogy onnan egyenesen a férfiak erős markába kerüljön. Úgy kacskaringózik kezükben ez a sárga fonalköteg, mint valami krémszínű óriáskígyó, amelyből sárga vér csordul. Hogy már a gyermekek népmesei gondolatvilága szerint való hasonlatot mondjunk! akik a máskor munkás, mogorva, esetleg szótalán fel-

nőttek között a jégtábla lékei körül ott lábatlankodnak. Értetlen és utánzó, készségeskedő és ámuló vigyorgással szeretnének a népszokás ünnepi örömeiből a felnőttek mértékében résztvenni. — Ha ilyenkor esni talál az ónózó eső : Isten őrizze meg a gazdasszonyt a csúfolódó nyelvektől, mert az azt jelenti, hogy nem szereti az urát. — Otthon aztán, mint halottaiknak — a fonalmosásnak is megülik a torát illendő «ellátással» — régebben a fiatalok gyakran táncra is kaptak.

A gyapjú-puhaságú fonalat most már takaros gombolyagokba tekerik s a gombolyagokat korpáskosárból vetik fel, az egész házat betöltő, hatalmas bordázattal forgó vetőre — a kisebbek nagy kedvtöltésére és az anyák boszszankodására. Minden gyermek szeretné olykor meg is állítani a remekül mozgó, körhintaszerű alkalmatosságot : közelebről megvizsgálni és egy kis ostorcsapónak valót szedni róla.

A kimosott, megtekert és felvetett fonalat lehet aztán egyenesen szövőszékre tenni. Igazi feminin ügyességet kíván : éppen ezért ebből a bonyolult női munkából megint kizárják a férfiakat. Boszorkányos kezekkel addig eresztgetik, csúsztatják, átalvetik, nyüstbeszedik, bordára eresztik a simán sikló kötegeket — amíg végül csak bele kell ülni a szövőszékre s lehet szőni. A szövés hosszú, magányos asszonyi dolog, éppen ezért egész sereg szerelmi babonáskodásra ad alkalmat. Aki lejárt csépkéféval kiszalad az utcára, megtudja, hogy fogják hívni az urát : — amilyen nevű férfival találkozik odakint. Aki arra kíváncsi, merre megy férjhez, az csak azt figyelje, hogy a szembenjövő járókelő milyen irányba tart, — nászmenete is abba az irányba indul majd el.

VIII.

Munka, érzelmi élet, hiedelemvilág így fonódik egybe ; olyan szórakozás ez, mely az egyéniséget legmélyebbről, életgyökereiben érinti, s így ad kollektív udvarlási alkalmat a kenderfeldolgozás ősmagyar és eredendően asszonyi foglalkozása . . . Levendulaszagú diófák árnyékában szerelmes ütemekre koccan a lekvárkavaró vitorlája — s a babona-körök színes szalagjai a kender vetésétől elérnek a szívekgig. A templomi esküvőre induló menyasszony előtt guzsalyos leány megy, hogy jó fonó, dolgos háziasszony váljék belőle — s mikor kilép Isten házának küszöbén, gombolyagot gurítanak utána, hogy serényen járjon majd az élet göröngyös utain . . . Mert a paraszti élet nemcsak idill és idillikus népszokás — amit itt megrajzoltunk, senkit se téveszen meg, — ezek nagyobbára a felszabadulás ünnepi pillanatai A hét-köznap kemény küzdés földdel, természettel, a világgal. Színes népszokás, vígság, lakodalom? Juhász Gyula tápéi lakodalmi hangulata a porcsalmai bocskoros-nemesek lagzijain is el-elfogja az embert :

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
az élet itt nem móka s nem talány.
A bort megisszák, — asszonyt megverik,
és izzadnak reggeltől estelig . . .